

RÄNDKARJAKASVATAJAD JA TÄNAPÄEVA MAAILM

HENDRIK RELVE

JAGATUD
TEEKONNAD

Peatükis antakse ülevaade inimkonna ühest vanemast nomaadluse vormist, mis kujunes pärast küttimist-korilust. Rändkarjakasvatus sai alguse ligi 10 000 aastat tagasi ja mõned maailma rahvad harrastavad seda tänapäevani. Järgnevalt tutvustatakse kahte sellist rahvast, kelle juures autor on ise olnud. Need on maasaid Aafrikas ja mongolid Kesk-Aasias.

Fotode autor: Hendrik Relve

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

Sisukord

<u>KUIDAS RÄNDKARJAKASVATUS ALGUSE SAI?</u>	4
<u>MAASID AAFRIKA SAVANNIDES</u>	4
<u>MONGOLID KESK-AASIA STEPPIDES JA POOLKÖRBETES</u>	7

Kuidas rändkarjaskasvatus alguse sai?

Üleminekut küttimiselt-koriluselt karjaskasvatusele võis ajendada arusaam, et teatud rohusööjaid loomi on võimalik kodustada. Kui kodustatud kariloomi hoida oma elupaiga läheduses, siis ollakse loomse toiduga stabiilselt varustatud. Ajaloolaste arvates sai rändkarjaskasvatus alguse Lähis-Idas. Kõige esimesena kodustati kitsed ja lambad, hiljem juba suuremad loomad, nagu veised ja hobused. Kuna

loomakarjad vajasis pidevalt uut toitu ja rohumaid, oli vaja neid aasta jooksul korduvalt ajada uutele aladele. Loomakarjadega koos pidi pidevalt oma elupaiku vahetama ka inimene. Järgnevalt tutvustan kahte niisugust rahvakildu, kelle juures olen olnud. Esimene rahvas on maasaid, kes elavad Aafrika savannides. Teine rahvas on mongolid, kes elavad Kesk-Aasia steppides ja poolkõrbetes.

Maasaid Aafrika savannides

Maasai rahva omakeelne nimi tähendab otsetõlkes maainimesi. Nende kodumaa asub Ida-Aafrikas ekvaatori lähistel. Üks kolmandik maasaide põlistest asualadest jääb Tansaania Ühendvabariigi ja kaks kolmandikku Keenia Vabariigi territooriumile. Kokku on maasaisid praegu ligikaudu üks miljon. Seega on neid umbes sama palju kui eestlasi.

Peamiselt kasvatavad nad kitsi ja veiseid. Eriti väärtuslikeks kariloomadeks on maasaid traditsiooniliselt pidanud veiseid. Maasaide vana usundi järgi on peajumal Engai nad määranud lausa kogu maailma veisekarjade isandateks. Veiste hulga järgi otsustavad nad oma kogukonna perede jõukuse üle. Veiste ümber keerleb ka kogu maasaide igapäevane elu- ja mõttemaailm. Näiteks on maasai mehe hommikusel menüüs kohustuslikuks joogiks veise verega segatud piim. Värske veri saadakse nii, et tekitatakse noolega veise kaelaveeni väikene haav. Veri segatakse piimaga ja juuakse samas ära. Maasaide uskumust mööda annab see mehele juurde väge.

Maasaide eluonni asendamatuks ehitusmaterjaliks on veisesõnnik. Elamu tehakse valmis nii, et roigastest sõrestikule mästitakse peale veisesõnniku ja savi segu. Selline hütt peab vastu keskmiselt kaks aastat. Aga rohkem pole vajagi, sest ammu enne seda rännatakse oma kariloomadega uude kohta, kus loomadele leidub uusi rohumaad. Maasaide toit koosneb enamjaolt kariloomade liha- ja piimasaadustest. Asendamatuks tarbimaterjaliks on kariloomade nahk ja luud.

Viimasel sajandil on traditsiooniliselt elavate maasaide jaoks suureks probleemiks saanud looduslike rohumaade nappus. Savannid on suuremalt jaolt erastatud ja võetud kasutusele tarbemaadena. Aga mõnda viljakasse savanni on rajatud suuri riiklikke kaitsealasid ja rahvusparke. Kui rahvuspargid moodustati, lähtuti kolonialistlikust mõtteviisist. Selliste kaitsealade eesmärgiks peeti kohaliku fauna kaitsmist ning Aafrika ulukite näitamist Euroopast ja Ameerikast tulnud rikastele turistidele. Maasaid kui kohalikud pärismaalased segasid eesmärkide täitmist ja nad küüditati koos oma loomakarjadega kaitsealadelt minema. Nad asustati ümber väheviljakatele rohumaadele, kus kariloomad jäid nälga. Nii sattusid maasaid ennenägematusse vaesusesse ja paljud neist lõpetasid karjapidamise sootuks. Viimastel aastakümnetel on mõnede maasai kogukondade elujärg veidi paranenud, sest rahvusparkide läheduses asuvate külade vastu tunnevad huvi turistid. Nad on hakanud organiseeritud korras külastama maasaide külasid ja maksnud selle eest ka teatud tasu. See on aidanud mõnel pool kohalike kogukondade elatustaset mõnevõrra tõsta. Tänu turistide huvile nende pärimuskultuuri vastu on hakanud mingil määral tõusma ka maasaide enesehinnang. Kolonialismi ajal suruti seda järjekindlalt alla. Nüüd on selle rahva iseteadvus mõnes piirkonnas tõusuteel.

Mongolid Kesk-Aasia steppides ja poolkõrbetes

Mongoli rahva nimi on sajandeid tagasi tuletatud piirkonna nime järgi, kus nad põliselt on elanud. Nimelt kutsusid hiinlased ja teised naaberriigid neid stepialasid Mongooliaks. Mongoli rahvas on päris arvukas: kokku on neid tänapäeval umbes 10 miljonit. Ligi 3 miljonit neist elavad Mongoolia riigi, aga 7 miljonit Hiina Rahvavabariigi piirides.

Miks elab enamik mongoleid väljaspool nüüdse Mongoolia piire? Põhjused on ajaloolised. Varasematel aegadel laius Mongoolia riik palju suuremal maa-alal kui praegu, kuid hiljem liitis Hiina riik suure osa sellest oma territooriumi külge. Rändkarjakasvatusega on mongolid tegelenud tuhandeid aastaid ja ka praegusel ajal on selle harrastajate osakaal nende ühiskonnas päris suur. Tervelt üks kolmandik mongolitest rändleb nüüdki ringi Mongoolia steppides ja Gobi poolkõrbes. Praeguste stepi- ja kõrbenomaadide elatustasemes on teatud erinevus. Kuna stepp pakub loomadele rohkem toitu kui poolkõrb, on stepinomaadid kõrbenomaadidest üldjuhul jõukamad.

Stepinomaadide tüüpilised kariloomad on nn suur viisik: hobused, kaamelid, veised, lambad ja kitsed. Aga Gobi poolkõrbe karmides oludes pole veiseid tihti võimalik pidada. See-eest on seal tähtsal kohal vähenõudlikud kaksküürkaamelid ehk baktrianid.

Mongoli karjakasvatajate peamiseks transpordivahendiks on meie ajal saanud hobuse või kaameli asemel maasturid ja veomasinad. Aga traditsiooniliseks elamuks on jäänud ikka seesama lambavildist jurta ehk ger, mis on kasutusel olnud varasematel sajanditel. Geri suur eelis võrreldes muude elamutüüpidega on see, et ta sobib ideaalselt kohalike loodusolude ja vajadustega. Külmaladel talvekuudel saab paksust lambavildist telki väikese kaasaskantava raudpliidiga kergesti soojaks kütta. Aga kuumade suveilmadega saab gerit jahutada nii, et vildist seinad rullitakse maapinnas kõrgemale. Üks geri suuri eeliseid on ka see, et seda saab kiiresti kokku panna ja uude laagripaika viia. Mongoli nomaadipere peab elukohta vahetama mitu korda aastas. Ikka selle järgi, kus loomakarjadele paremat toitu leidub. Tänapäevasteks uuendusteks mongoli traditsioonilistele geridele on saanud kaasaskantavad päikesepaneelid, mis annavad hädavajalikku elektrit. Tüüpilised on ka paraboolantennid, millega saab telerit vaadata ja selle kaudu muu maailma uudistega kursis olla.

Mongoli karjakasvatajate traditsiooniline toidumenüü koosneb peaaegu eranditult liha- ja piimasaadustest. Lihatoitudest on väga armastatud mitmekesised rammusad supid, samuti lambaroad. Piima lüpstakse mitte ainult veistelt, vaid ka lammastelt, kitsedelt, hobustelt ja kaamelitelt. Kuna elektrikülmikut pole, hapendatakse enamik värsket piimast kohe jogurtiks. Jogurtist saab omakorda valmistada näiteks juustu ja muid kauasäilivaid piimatooteid.

Traditsiooniline rändkarjakasvatus Mongoolias praegusel ajal tõsiseid hääbumise märke ei ilmuta. Lähiajaloo, nimelt 1990. aastatel juhtus aga koguni nii, et see eluviis sai varasemast populaarsemaks. See oli aeg, kui Mongoolia ühiskond oli läinud sotsialistlikult korralt üle kapitalistlikule. Koos sotsialismi kokkuvarisemisega jäi suur osa asulates ja linnades elavatest inimestest töötä. Suur hulk asutusi ja ettevõtteid lõpetasid tegevuse ning pered kaotasid oma sissetulekud. Paljud säärastest peredest olid aga linna saabunud alles suhteliselt hiljuti ning varem olnud nomaadid. Karjakasvatavate oskused olid neil veel hästi meeles ja nüüd pöördusid nad endise eluviisi juurde tagasi. Sissetulekud olid küll suhteliselt väikesed, aga vähemalt põhitoit oli alati omast käest võtta.

Kuid oli ka teine põhjus, miks rändkarjakasvatus mongoli rahva silmis populaarsemaks muutus. Nimelt vahetus koos ühiskonnakorra vahetusega ka riiklik ideoloogia. Sotsialistlikus Mongoolias oli valitsenud kommunism, kuid kapitalistlikus Mongoolias asendus see rahvusideoloogiaga. Viimase üheks nurgakiviks oli veendumus, et mongolite ajalugu on olnud pikk ja väärakas ning et läbi kogu pika ajaloo on mongolid alati olnud rändkarjakasvatavad. Seega on pered, kes seda traditsiooni jätkavad, mongolite rahvusliku rahvusidentiteedi kandjad. Teiste sõnadega on Mongoolias nomaad olla auasi. Niisiis on alust arvata, et vähemalt lähitulevikus püsivad rändkarjakasvatavate traditsioonid Mongoolias elujõulisena.

